

Krzysztof Feruga

Akademia Techniczno-Humanistyczna, Bielsko-Biała

Wspólnota diaspory molizańskich Chorwatów z Macierzą

Obecnie – poza macierzystą ziemią – Chorwaci rozproszeni są niemal po całym świecie. Chorwackie grupy etniczne występują w Austrii, na Słowacji, Węgrzech, w Rumunii, na Morawach, w Serbii, Bośni i Hercegowinie, we Włoszech, a także w odległych zakątkach naszego globu, m.in. w USA, w krajach Ameryki Południowej, w RPA oraz w Australii.

Proces słowiańskich migracji do Włoch śledzić możemy już od początku VII wieku. Zasiedlanie Półwyspu Apenińskiego przez mieszkańców Bałkanów odbywało się w trzech zasadniczych fazach: pierwsza fala, trwająca przez okres średniowiecza, druga – od XII wieku do drugiej połowy XIV wieku, trzecia – od XV do XVI wieku¹.

Na przełomie XV i XVI wieku, kiedy nastąpiła wielka fala migracji spowodowana ucieczką przed wojskami Turków Osmańskich, ogromna rzesza Słowian (Chorwatów, Czarnogórców, Serbów i in.) wraz z Albańczykami i Grekami dotarła do wybrzeży Abruzji, Molise i Apulii. Do dnia dzisiejszego przetrwała jedynie niewielka osada chorwacka w Molise, pomiędzy rzekami Trigno i Biferno. Poza trzema molizańskimi wioskami ludność chorwacka nie zdołała zachować w pełni swojej narodowej tożsamości. Italianizacji oparły się jedynie Filić, Kruč i Mundimitar, które obecnie zamieszkują około dwa tysiące molizańskich Chorwatów².

¹ F. Gestrin, *Slovanske migracije v Italijo*, Ljubljana 1998, s. 18.

² A. Sammartino, *Moliški Hrovati: petstoljetno očuvanje kulturno-jezične baštine I suvremena praksa*, [w:] *Zavičajnost, globalizacija i škola*, Gospić 2006, s. 281.

Do połowy XX wieku wioski te były praktycznie niedostępne ze względu na swe położenie. Umiejscowione na trzech pobliskich wzgórzach, między sobą niezbyt oddalone, przez wieki stanowiły trudne do zdobycia miejsca, co z pewnością pomogło im w zachowaniu do dziś swojej odrębności. Niedawno sytuacja ta zaczęła całkowicie się zmieniać – rozwój przemysłowy, kulturalny i techniczny Włoch wpłynął na sytuację językową molizańskich Chorwatów. Wraz z otwarciem się na świat grupy te przestały funkcjonować jako zamknięte na innych wiejskie enklawy.

Więzi z ziemią ojczystą molizańscy Chorwaci stracili wraz z przybyciem do Molise. Okres ich migracji do Włoch był czasem niezmiernie trudnym dla narodu chorwackiego. W decydującej bitwie na Krbawskim Polu Turcy osmańscy w 1493 roku rozgromili siły chorwackie i zniszczyli kwiat chorwackiej szlachty. Na przełomie XV i XVI wieku armia turecka przedarła się na wybrzeże dalmatyńskie i w krótkim czasie spustoszyła wszystko, co napotkała na swej drodze. Sytuacja Słowian pod panowaniem tureckim początkowo nie była uciążliwa, z czasem jednakże warunki życia pod rządami najeźdźcy znacznie się pogorszyły. Słowianie poddawani byli presjom religijnym, nakładano na nich ogromne podatki, a dzieci zabierano do szkół janczarskich. Do tego dochodziło do ciągłych napadów, rzezi i przemarszów wojsk pustoszących liczne osady³. Jedynym ratunkiem ludności pozbawionej jakichkolwiek możliwości obronnych pozostawało opuszczenie dotychczasowego miejsca zamieszkania i wędrówka w poszukiwaniu bezpieczniejszych obszarów w krajach sąsiedzkich.

Zasiedliwszy nowe, bezpieczniejsze tereny w sąsiednich państwach, ludność chorwacka przeważnie nie znała języka używanego w kraju, do którego przybyła. Prowadziło to głównie do zamknięcia się tych społeczeństw na kontakty z ludnością autochtoniczną, m.in. ze względu na wzajemną komunikację językową. Dotyczyło to głównie ubogiej ludności chłopskiej. Tak też było z molizańskimi Chorwatami.

Państwo chorwackie, zajęte wojnami z Turkami, na długi czas zapomniało o swoich rodakach, którzy wyemigrowali poprzez Adriatyk na Półwysep Apeniński. Ci zaś, obawiając się jakichkolwiek konfliktów z miejscową ludnością, tworzyli małe, chorwackie enklawy, które w wielu przypadkach funkcjonowały wyłącznie jako chorwackie. Dotarcie do nich było bardzo utrudnione, a nawet przez kilka wieków mało kto

³ B. Oczkowska, *Chorwaci i ich język. Z dziejów kodyfikacji normy literackiej*, Kraków 2006, s. 85.

wiedział o ich istnieniu. Po drugiej stronie morza, na Bałkanach, życie toczyło się swoim torem, Chorwaci mieli różnego typu problemy związane z restytucją ich państwa. Ciągłe walki i próby samostanowienia nie sprzyjały kontaktom z zagubionymi na świecie diasporami. Dopiero powstanie w 1991 roku prawdziwie niezależnej Republiki Chorwackiej otworzyło zainteresowanie się licznymi diasporami.

Piśmiennictwo

W odróżnieniu od pozostałych diaspor chorwackich język molizańsko-chorwacki i jego tradycje zachowały się wyłącznie dzięki przekazom ustnym. Molizańscy Chorwaci nie posiadają żadnych pamiątek piśmienniczych zapisanych w ich języku, całe ich dziedzictwo kulturalne przekazywane było przez wieki wyłącznie za pomocą przekazu ustnego. Liczne pieśni, opowiadania i wiersze, przechodząc z ust do ust, często jednak ulegały pewnym przemianom, nieraz tracąc wiele na swej wartości i pięknie względem pierwowzoru. Co więcej, Słowianie Molizańscy, zajęci sprawami powszechnej codzienności, zagubieni w otoczeniu romańskich i albańskich sąsiadów (sąsiednie miejscowości zamieszkałe są przez Albańczyków), nie zadbali o edukację swoich dzieci w języku rodzimym i w wyniku tego nie zachowali tradycji pisemnej.

Od XIX wieku do wiosek zamieszkałych przez Chorwatów zaczęli przybywać naukowcy, najczęściej oddelegowani przez swoje Akademie Nauk wybitni językoznawcy i kulturologi (m.in. Milan Rešetar, Josip Smodlaka, Giovanni De Rubertis, a także Jan Baudouin de Courtenay), którzy zbierając dostępny materiał językowy i kulturowy, starali się go opisać i analizować, czym przyczynili się do archiwizacji pozostałości słowiańskiego dziedzictwa.

Wiek XX przyniósł nowe wyzwania w tym zakresie. Molizańscy Chorwaci zaczęli kontaktować się z rodzimymi ośrodkami kulturalnymi i naukowymi. Współpraca środowisk naukowych i lokalnych uwiadcza się w powstałych w latach 60. czasopismach. Coraz więcej osób podejmuje się próby opisu języka i scharakteryzowania go. Powstają kolejne publikacje, a nawet materiały filmowe, prezentujące diasporę molizańskich Chorwatów. Wśród lokalnej społeczności ożywają chęci większej współpracy w celu ochrony języka przed coraz bardziej narastającymi wpływami włoskimi.

W latach 90. XX wieku wzrosło zainteresowanie badaniem języka u samych molizańskich Chorwatów. Agostina Piccoli i Pasqualino Sabella, po ukończeniu studiów filologicznych w Zagrzebiu, wraz z innymi

mi lingwistami i pasjonatami próbowali doprowadzić do unormowania języka molizańsko-chorwackiego.

Na przełomie XX i XXI wieku, przy współpracy z wydawnictwami chorwackimi, zostały wydane pierwsze oddzielne słowniki dla miejscowości Kruč⁴ i Mundimitar⁵, a także usystematyzowana gramatyka⁶ języka używanego w Mundimitrze. W wyniku prowadzonej normalizacji języka, a także dzięki zwiększonej aktywności w obrębie kultuwowania własnej tradycji i dziedzictwa rodzinnego, wśród molizańskich Chorwatów wzrasta chęć działania na rzecz zachowania własnej kultury, języka i tradycji – usytuowania ich w gronie wielu kultur i języków Unii Europejskiej.

W drugiej połowie XX wieku wśród mieszkańców diaspory narodziła się twórczość pisarska, która wynikała głównie z chęci ożywienia świadomości o potrzebie zachowania swojego języka i innych tradycji. Obecnie organizowane są liczne przeglądy poezji pisanej *na-našo*, głównie w Kruč i Mundimitrze. Współczesna poezja i proza skupia się wokół różnorodnej tematyki, przypomina najważniejsze wydarzenia historyczne i religijne z życia molizańskich Chorwatów, a także prezentuje ich małe ojczyzny – wioski Kruč, Mundimitar i Filić. Do współczesnych pisarzy i poetów molizańskich należą głównie ludzie średniego pokolenia, którzy starają się swoją twórczość publikować m.in. w serii tomików prozy i poezji *S našimi rići*, a także na łamach czasopisma *Riča živa – parola viva*.

Kościół

W kontaktach poszczególnych diaspor z Macierzą bardzo ważną rolę odgrywają instytucje wyznaniowe, do których należą mieszkańcy danej społeczności etnicznej. W przypadku molizańskich Chorwatów rola, jaką spełniał przez wieki kościół katolicki, była całkowicie odmienna w stosunku do innych diaspor. Chorwaci przybyli do Włoch wraz ze swoim duchowieństwem, ale w związku z brakiem powołań kapłańskich wśród przybyłej ludności, a także z braku możliwości kształcenia

⁴ Por. W. Breu., G. Piccoli, S. Marčec, *Dizionario croato molisano di Acquaviva Collecroce. Dizionario plurilingue della lingua slava minoranca di provenienza dalmata di Acquaviva Collecroce in Provincia di Campobasso, dizionario, registri, grammatica, testi*, Campobasso 2000.

⁵ Por. A. Piccoli, A. Sammartino, *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro/Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*, Montemitro–Zagreb 2000.

⁶ Por. A. Sammartino, *Grammatica della lingua Croatomolisana/ Gramatika moliškohrvatskoga jezika*, Montemitro–Zagreb 2004.

przybyłych chorwackich księży we Włoszech, przez kilkaset lat molizańscy Chorwaci pozbawieni byli swojego kleru.

Sytuacja ta zaczęła się zmieniać w XX wieku. Za czasów urzędowania w Rzymie kardynała Šepera nawiązano kontakty pomiędzy kościołem katolickim w Chorwacji a molizańskimi Chorwatami. W 1981 roku po raz pierwszy do Molise przybyły z Chorwacji siostry zakonne, a w 1993 roku do Kruča udał się również chorwacki franciszkanin – o. Petar Milanović, który obecnie jest proboszczem parafii w Mundimitrze.

Powoli próbuje się na nowo wprowadzić zapomniane modlitwy do liturgii. W ostatnim czasie zrekonstruowano tekst modlitwy „Ojczy nasz”.

Szkolnictwo i media

Ważnym wydarzeniem w pięciowiekowej historii molizańskich Chorwatów było podpisanie 5 listopada 1996 roku wspólnej umowy o prawach mniejszości narodowych przez ministrów spraw zagranicznych Chorwacji i Włoch. Na podstawie porozumienia Republika Włoch zobowiązała się do chronienia autochtonicznej chorwackiej mniejszości narodowej na obszarze jej występowania, zachowania i chronienia jej kulturalnej tożsamości, a także do możliwości zakładania i chronienia stowarzyszeń kulturalnych⁷. Dzięki podpisaniu umowy możliwe było wprowadzenie do szkół na terenie Mundimitra, Kruča i Filića nauczania języka chorwackiego w ramach lekcji z języka obcego (podobne plany dotyczą również języka molizańsko-chorwackiego).

Końcem listopada 1999 roku powstała fundacja *Agostina Piccoli*, której celem jest badanie i pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego i językowego molizańskich Chorwatów. W ostatnim dniu grudnia 1999 roku fundację, jako instytucję państwową, utworzoną w celu chronienia tradycji językowej tej diaspory, oficjalnie uznała Republika Włoch, co dało możliwości współpracy z wieloma instytucjami włoskimi i chorwackimi. Największymi projektami fundacji są: wydawanie kwartalnika *Riča živa – parola viva*, organizacja wystaw i seminariów, promocja diaspory w kraju i za granicą, a także działalność wydawnicza. Fundacja od momentu powstania nawiązała kontakty z liczącymi się instytucjami i wydawnictwami chorwackimi, dzięki czemu łatwiej pozyskuje środki finansowe potrzebne do wydania poszczególnych publikacji. Dzięki rozległej współpracy publikacje te ukazują się także na rynku chorwackim,

⁷ „Gazzetta Ufficiale”, nr 297, z dnia 20.12.1999.

przez co łatwiej dotrzeć molizańskim Chorwatom do swoich rodaków w ziemi ojczystej.

W ostatnich latach coraz częściej w chorwackiej telewizji prezentowane są programy dokumentalne na temat rodaków z Włoch. Powstają również strony internetowe molizańsko-chorwackich miejscowości⁸, na których – poza aktualnymi informacjami kulturalnymi, historycznymi i społecznymi – umieszczane są prezentacje multimedialne tejże społeczności. Oprócz aktualnych zdjęć zamieszczane są również relacje filmowe z wielu imprez kulturalnych i religijnych, a także liczne nagrania wykonywanych pieśni lokalnych oraz recytacji miejscowej poezji.

Konsulat

Aby zacieśnić więzi pomiędzy diasporą a Macierzą, 28 maja 2004 roku w Mundimitrze powołano Honorowy Konsulat Republiki Chorwacji. Obowiązki konsula pełni Antonio Sammartino, obecny prezes fundacji *Agostina Piccoli*, od lat działający na rzecz zachowania języka i kultury molizańskich Chorwatów. Pełnienie obu funkcji pozwala na lepsze wykorzystywanie środków przyznawanych na działalność związaną z molizańską diasporą.

Końcem lat 90. XX wieku Kruč, Filić i Mundimitar zaczęły odwiedzać zorganizowane grupy z Dalmacji i innych regionów Chorwacji. Także molizańscy Chorwaci coraz częściej odwiedzają Chorwację.

W Chorwacji cyklicznie raz do roku odbywały się seminaria poświęcone poszczególnym diasporom chorwackim. Jako jedna z pierwszych zaprezentować się mogła chorwacka diaspora z Molise. W dniach 16–21 czerwca 1996 roku został zorganizowany w Zagrzebiu „Tydzień molizańskich Chorwatów”, podczas którego (oprócz referatów naukowych) przedstawiona została twórczość i działalność mieszkańców tych trzech wiosek.

14 listopada 2009 roku diasporę po raz pierwszy odwiedził prezydent Chorwacji – Stjepan Mesić. Podczas wizyty we wszystkich trzech miejscowościach podkreślał, jak bardzo ważne jest zachowanie własnej tożsamości narodowej. Zapewniał o pomocy Republiki Chorwacji w celu chronienia diaspory i języka molizańskich Chorwatów. Wcześniej, molizańskich Chorwatów odwiedził Luka Bebić, marszałek parlamentu wraz z kilkoma parlamentarzystami.

⁸ Zob. np.: www.kruc.it, www.mundimitar.it.

Rozwój diaspory w znacznym stopniu zależy będzie od samych mieszkańców, od ich zaangażowania i odpowiedzialności za język i tradycje swych przodków. W ostatnich latach uczyniono wiele dobrego w tym zakresie, szczególnie po roku 2000 – opublikowano kilka prac normatywnych, słowniki i gramatykę, które zapowiadają opracowanie pierwszego elementarza i podstawowych podręczników do nauki języka molizańskich Chorwatów. Współczesne wyzwania cywilizacyjne i kulturowe oraz społeczne zobowiązania osłabiają ich motywację do zachowania własnej tożsamości, lecz nie brak wśród nich determinacji w utrzymaniu rodzimego dziedzictwa. Kontakty z macierzą, które w ostatnich kilkudziesięciu latach zostały ożywione, w dalszym ciągu pogłębiane, mogą przyczynić się do większego rozpropagowania wśród Chorwatów kultury i języka molizańskich braci.

Obserwowany w ostatnich latach rozwój techniki jest sprzymierzeńcem molizańskich Chorwatów. Za pomocą ogólnodostępnych środków masowego przekazu mogą zaprezentować się szerszemu gronu odbiorców, przedstawić swoje poglądy i swoją twórczość. Dalszy rozwój mediów z pewnością prowadzić będzie do jeszcze większej ich aktywizacji, zarówno w środkach drukowanych, jak i elektronicznych, co umożliwi dotarcie do jeszcze szerszego grona odbiorców.

Krzysztof Feruga

The Relations of the Molisan Croats Diaspora with their Motherland

The article presents the process of establishing and functioning of the community of Molisan Croats Diaspora. It shows a difficult process of shaping a common religious, educational, media and publishing culture of Croats, who were separated from their motherland as a result of migration. A gradual development of technology and culture and a growing consciousness of national identity make the Molisan Croats an ever stronger group which intensifies efforts to protect its roots and identity. In recent years attempts have been made to preserve the cultural traditions. A recent publication of several normative works, dictionaries and grammar books will make the future publication of primers and course books of Molisan Croats language possible.